

Kinczler Zsuzsanna

Gyermekek a liturgiában

A Dobszay tanár úrral való legszebb élményeim közé tartozik a tanszék és a doktorkola közös kirándulása Regensburgba.

Kinczler Zsuzsanna (Budapest) egyházzenesz, kántor. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem adjunktusa.

Rá emlékezve kézenfekvő a következő, egyházzene-pedagógiai téma.

A regensburgi Pustet kiadónál 2010-ben jelent meg Marius Linnenborn¹ könyve, *Gyermekek éneke a liturgiában*² címmel. A mű átfogó történelmi áttekintését nyújtja a gyermekek liturgiában betöltött szerepének a keresztény évszázadok során. Megvilágítja e szolgálat teológiai is igen magas értékét. Tág teret szán a protestáns egyházak ilyen irányú tevékenységének is.

A gyermekek éneke a legkorábbi koroktól szerves része az Egyház liturgiájának. Folyamatos volt részvételük az előéneklésben, s különösen is igaz ez a történelem során újra és újra felmerülő liturgiai újítások szakaszaiban. Ismert mind az Egyház, mind a társadalom egésze szempontjából a gyermekek és fiatalok zenei nevelésének központi jelentősége. Még akkor is, ha ezzel a megszerzett tudással, immár kutatások által is alátámasztott tapasztalatokkal a ma embere *nem él*, hanem többnyire *visszaél*.

Az alábbiakban a könyv protestáns vonatkozásait emelem ki, több helyen kiegészítve azokat. Töreksem olyan gondolatok középpontba állítására, amelyek a kereszténység egészére érvényesek.

A protestantizmus kezdetei

A reformáció által életre hívott változások érintették az egyházat, társadalmat, iskolarendszert. A reformáció által befolyásolt területeken sok esetben feloszlatták, illetve újraszervezték a dóm-, a kolostori és a városi templomhoz tartozó latin iskolákat. Luther és munkatársai sok esetben új iskolákat is alapítottak, melyek feladata nem csak az egyházi és világi értelmiségi réteg képzése volt. Ehhez a körhöz tartoztak a kolostori nevelésen túl a városi leányiskolák is. Luther 1524-ben levelet fogalmazott azon városi előljárókhoz, akik iskolákat tartanak fenn. Ezen írásában kiemelte a nyelv és történelem tanításán túl az éneklés és zeneoktatás elsődleges fontosságát is; párhuzamba hozva a matematikával.

¹ A szerző 1968-ban született Essenben. Bochumban és Würzburgban tanult teológiát, majd ezt követően Rómában a Liturgikus Intézetben. 1996-ban szentelték pappá, s azóta dolgozik az esseni püspökségben. 1999 óta a német *Pueri Cantores* kóruszervezet lelki tanácsadója.

² *Der Gesang der Kinder in der Liturgie — Eine liturgiewissenschaftliche Untersuchung zur Geschichte des Chorgesangs*. Verlag Friedrich Pustet, Regensburg 2010.

1533-ból fennmaradt adatok szerint Wittenbergben Luther tanácsára leányiskolát szerveztek. Ebben az iskolában a zsoltárok éneklése kötelező tananyag volt. 1537-ben Naumburgban a gyülekezeti ének vezetését nagy részben a leányok kórusa végezte, igaz, csak előénekesek lehettek. A reformáció századából nincs adatunk arról, hogy a kórusba is bekapcsolódhattak volna. Azaz továbbra is a fiúgyermek és férfiak feladata maradt a többszólamú éneklés.

Martin Luther zenéről, muzsikálásról vallott nézetei általánosan ismertek. Mégis jó ebben a összefüggésben is idézni *Asztali beszélgetései*-nek sorait:

... Isten egyik legszebb és legcsodálatosabb adománya a muzsika ... A muzsika az egyik legjobb tudomány, a kották megélesztik a textusnak szavait ... A muzsikát az iskolákban is fölötte szükséges megtartani. Egy tanító-mester tudjon énekelni, vagy nem becsülöm semmire; fiatal teológusok sem valók a prédikátorságra, ha még előbb az iskolában az éneklést nem tanulták és nem gyakorolták ... A teológia után a muzsikát állítom a legmagasabb és legnagyobb dicsőségű posztra.³ (Ford. Márton László)

Az evangélikus kántorátusok születése a száz választófejedelem, Bölcs Frigyes 1525-ben bekövetkezett halála utánra tehető. A hagyomány szerint ebben az évben oszlatták fel az egész udvart, egyben az zenekart és énekkart, hogy az utód szabad kezet kaphasson az újjáépítéshez. Az addig udvari szolgálatban lévő Johann Waltert (1496–1570)⁴ elbúcsúztatták ugyan, mivel azonban méltó utódot nem találtak, ismét megválasztották a torgaui iskola tanárává. Új pozíciójában a latin iskola kórusát a polgárság köréből felnőttekkel egészítette ki.

Michael Praetorius (1571–1621) gyermekkorában a torgaui latin iskola növendéke volt. Művében, a *Syntagma musicum* második kötetében oly tehetséges énekeseket említ, akik művészetükkel motiválták az orgonista játékát.⁵

A *Musae Sioniae* gyűjtemény Praetorius német zsoltárfeldolgozásait foglalja magában. Címlapja azt a zeneteológiai felfogást jeleníti meg, mely egybefoglalja a földi és a mennyei zenét. Három énekes-, illetve hangszeres kórust ábrázol, melyek közül kettő karzatokon foglal helyet. Felettük a tekintet a mennyben éneklő angyalokra és szentekre irányul. A három földi kórus mindegyikét külön karvezető irányítja. Mindhármuknál zsoltáridézet hívja fel a figyelmet a zenélés fontosságára. A kép utal az e korban virágzó monodikus stílusra, mikor csak a szoprán, illetve diszkant szólamot énekeltek, a többi szólamot hangszeresek szólaltatták meg.

³ Martin LUTHER: *Asztali beszélgetések*. Helikon 1983.

⁴ Johann Walter kántor, az első evangélikus kóruskötet kiadója (*Geistliches Gesangbüchlein*, 1524).

⁵ „3. Die jungen Knaben / deren etliche solche specimina ihres profectus, heut zu tag von sich geben / das auch langgeuebte und Kunstreiche Organisten zum hoechsten darueber in verwunderung gerathen / und gedencken / was doch kuenfftiger zeit noch zu hoffen / weiln bey den Knaben solche Indoles und zuneigung zu dieser Kunst sich ereignet?“ Michael PRAETORIUS: *Syntagma musicum*. II. kötet. Faksimile-Repr., ed. W. GURLITT (Documenta Musicologica, Erste Reihe 14). Kassel 1958. 89.



Refer hoc theatrum ad homines fecundus. etc.

A joachimsthalai kántor, Nikolaus Hermann (1500–1561) kifejezetten gyermekeknek jelentetett meg kötetet („*Vasárnapi evangéliumok...*”)⁶ Mint a cím is mutatja, a vasárnapi evangéliumok szövegéhez készített a gyermekeknek énekeket, hogy az igei tartalom ezáltal mélyülhessen. Az előszóban utal arra is, mennyire fontos a gyermekeknek jó dallamok és szövegek tanítása. Ezáltal van csak remény arra, hogy a silányat később is kerülni fogják.

Az 1559-es strasbourg-i énekeskönyv fedőlapja mutatja, hogyan is énekeltek a gyermekek az istentiszteleten. A kép címe „*Vom Kirchengesang*” (A templomi éneklésről). A kántor vezetésével együtt éneklő felnőtteket és gyermekeket ábrázol. Elöl a gyermekek, hátrább a felnőttek állnak egy kottaállvány mögött, melyen nagy kórus-énekeskönyv található. A gyülekezet fejből énekel, egy szólamban, kíséret nélkül. Az előénekesi feladatokat és az ének vezetését magát végezte az énekkar.

Ősi iskola — evangélikus kórusiskola — *Schola Crucis*, Drezda

A drezdai Szent Miklós-templom (St. Nikolai) az 1234-ben kapott kereszttereklye nyomán lett „*Kreuzkirche*”. A mellette álló és működő iskolát először 1300-ban említik, mikor *Conradus* volt a *rector puerorum*. 1380-ban már állt a kollégium. Itt helyezték el azokat a gyermekeket, akik a templom zenei-liturgikus szolgálatát végezték. Az iskola fenntartása és vezetése a meißeni püspökségre tartozott. 1398-ban Drezda város polgármestere hozta létre az „*O crux*” alapítványt. A rendszeres istentiszteleti szolgálatokon túl a fiúknak processziókon, temetéseken, esküvőkön is szolgálniuk kellett, s alkalmanként férfi szólamként kiegészítették őket az iskola tanárai.

Az első evangélikus rend szerinti istentiszteletet 1539-ben tartották a Kreuzkirchében. A reformáció bevezetése természetesen az iskola életében is változásokat hozott. Új tanárok érkeztek, s 1540-ben kapta meg az első kántor a kinevezését. Bár a lutheranizmus bevezetésével a gyermekek liturgikus szolgálatainak száma visszaesett, de a hétköznapi és vasárnapi istentiszteleteken továbbra is szolgálatban álltak. Míg létszámuk a kollégiumban 1540-ben még 20 fő volt csak, ez a szám 1575-re már 34-re emelkedett. Rajtuk kívül a városban másutt is laktak diákok, az ún. kurrendék,⁷ akik viszont 1575-ben már 150-en voltak. Így a diákokat összesen 5 kórusra osztották.

⁶ *Die Sonntags-Evangelia uber das gantze Jar/ In Gesenge verfasst/ Für die Kinder und christlichen Hausveter*, 1560.

⁷ A kurrendék története a középkorba nyúlik vissza, ahol a szó a latin iskola alsó osztályosai-ból alakult kórust jelentette. Többnyire régimódi viseletben (fekete köpeny, kalap és iszák), vezetőjükkel („*praefectus*”, „*praecentor*”, „*auditor*”), meghatározott időpontokban, pénzért és más természetbeli juttatásokért az utcán („*vicatim*”) és köztereken, vagy házról házra vonulva („*ostiatim*”), vagy különleges alkalmakkor énekeltek. Nevük eredete valószínűleg a *corradere*, koldulni szóból fakad. Egy szólamban énekeltek, s megkülönböztették magukat az istentiszteleti szolgálatot végző *chorus musicus*októl. A kurrendék istentiszteleten ritkán énekelhettek, ahol mégis, ott csak

A Kreuzchor mind a mai napig Drezda városától kapja a támogatást, így a lipcsei Thomanerekhez hasonlóan világi intézmény finanszírozza a szinte kizárólag egyházi szolgálatot végző kórusokat. Az iskola maga azonban 2004 óta egyházi fenntartású, koedukált *Evangelikus Gimnázium*.

Az énekkarhoz ma kb. 150-en tartoznak. Életkoruk 9 és 19 év között van, a fiúkórus szopránra, altra, tenorra és basszusra oszlik. A létszám az előadandó mű szükségleteihez igazodik. Kórusutakon 80-an vesznek részt.

Művészeti otthonuk a templom, ahol a szent zene szolgálatában állnak a vesperákon és istentiszteleteken. A hagyományokhoz igazodva ez eredeti küldetésük, s minden munkájuk alapja. Repertoárjuk sokoldalú és átfogó, a kora barokktól kezdve —külön kiemelve a drezdai udvari muzsikus, Heinrich Schütz műveit— Johann Sebastian Bach passióin, motettáin, kantatáin túl a XIX. századi, valamint modern kórusművekig. Nemritkán énekelnek ősbemutatóként műveket.

A XIX. század végéig nem létezett külön gyermekistentisztelet. A teljes gyülekezet liturgiájában vettek részt a gyermekek, abban aktívan közreműködve, feladatot vállalva. Olyan feladatot, mely különleges adottságaiknak megfelelt: világos hangszínükkel elsősorban előénekesek voltak, másrészt énekeltek az énekkarban. Mindezen feladatok közben az egyház teljes liturgiájába kapcsolódtak be!

A mai családok életében, mint az iskolai életben is, az utóbbi évtizedekben jelentős változás mutatkozik. Az otthonról és az iskolából hozott zenei képességek szintje jelentősen visszaesett. A zenei képzés azonban —különösen is a saját hanggal való foglalkozás— az emberré válás folyamatában, s a személyiség fejlődésében gyermekkorban alapvető fontosságú. Tudományos kísérletek bizonyítják, hogy az intelligencia és a közösségi szerepvállalás jelentősen magasabb a zenét tanuló diákoknál. Éppúgy, mint a teherbíró képesség és a kiegyensúlyozottság.

Őszintén ki kell mondani azt is: jó munkához anyagi fedezet szükséges! Mint a történelmi példák s a mai —habár szinte csak kivételszerű— kimagasló iskolák mutatják, a gyermekek zenei nevelése létezhet társadalmi, vagy épp egyházi támogatással! Valakinek azonban fel kell ismernie, fel kell vállalnia ezt!

a kora reggeli, vagy a hétközi istentiszteletek alkalmával. Sok helyütt a kántor vezetése alatt álló kurrendék így készültek a későbbi, énekkarba való bekapcsolódásra.

A humanizmus és a reformáció pártolta a *Musica circularis*-t, hiszen maga Luther is énekelt gyermekkorában kurrendeként Magdeburgban és Eisenachban, 1497 és 1501 között. A 30 éves háborút követően szerepük lassan meggyengült, leértékelődött. (Szászországban például már csak szegény emberek temetésén énekelhettek.) A *chorus musicus*-szal kiegészülve már ebben az időben gondot okozott a nagy fizikai és hangigénybevétel az ádventi, karácsonyi és újévi éneklések alkalmával. Mindez veszélyeztette az istentisztelet liturgikus szolgálatát.

A pietista körök sem támogatták, de a kurrendékre az igazi csapást a felvilágosodás és a racionalista pedagógia hozta. (Forrás: MGG, Supplement. Bärenreiter 1979)